

Інститут українознавства
Київського університету імені Тараса Шевченка

У К Р А Ї Н А , У К Р А Ї Н Ц І ,
У К Р А Ї Н О З Н А В С Т В О
у Х Х а . в Д Ж Е Р Е Л А Х І Д О К У М Е Н Т А Х

*Збірний наукових праць,
У 2-х частинах
Частина друга*

Київ
Науково-Впдавничий центр
"Наша культура і
1999

ББК 76.12 Укр.
У 38

Рецензенти

Валентин Крисаченко, доктор філософських наук
Леонід Залізник, доктор історичних наук
Анатолій Погрібний, доктор філологічних наук

Редколегія

Петро Кононенко, доктор філологічних наук - *голова*
Валентина Піскун, канд. історичних наук-зас/п. *голови*
Юрій Руденко, доктор педагогічних наук
Олександр Коновець, доктор історичних наук
Олександр Семашко, доктор філософських наук
Анатолій Мойсієнко, доктор філологічних наук
Леонід Токар, канд. історичних наук

*Друкується за рішенням Вченої ради
інституту українознавства
Київського університету імені Тараса Шевченка
протокол № 69 від 09.06.99 р.*

У 38 Україна, українці, українознавство у ХХ ст в
джерелах і документах: Збірник наукових праць. У
2-х частинах.- К.: НВЦ "Наша культура і наука",
1999.- Ч. 1.-300 с; Ч. 2 .-280с. .
ISBN 966-95575-4-2

У збірнику розглядаються питання становлення і роз-
витку Української держави, українців у ХХ ст; україно-
знавства як філософської системи знань, культури, науки,
освіти, військової справи, міжнародних відносин та ін.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів вищих
закладів освіти.

ISBN 966-95575-4-2

© НВЦ "Наша культура і наука", 1999

© Інститут українознавства Київського
університету ім.Тараса Шевченка, 1999

Петро РУДИК,
д. іст. наук, м. Київ

СТВОРЄММЯ УМОВ для САМОРОЗКРИТТЯ
ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ПРИ ВИКОАДАННІ
УКРАЇНОЗНАВЧИЙ ДИСЦИПЛІН

Сьогодні в системі освіти цивілізованого світу відбуваються зміни в характері навчання, спрямовані на створення умов для саморозкриття особистості. У документах ЮНЕСКО для сучасного навчання визначені завдання, які орієнтують заклади освіти на те, щоб готувати тих, що навчаються не лише пристосовуватися до обстановки, а активно освоювати ситуацію соціальних перемін." ч...^;

з метою втілення цих завдань у життя в світовій практиці все ширше впроваджується інноваційне навчання. Це - процес ! результат такої навчальної й освітньої діяльності, яка стимулює вносити інноваційні зміни в існуючу культуру, соціальне середовище.² Будучи прибічником такого навчання, вважаю, що в його процесі студенти мають реалізувати, свій творчий потенціал. А для цього викладач покликаний спонукати їхню пізнавальну діяльність. Обидві сторони навчально-виховного процесу: викладач і студенти - повинні бути однаково активними в пошуках істини. У ході навчального процесу студенти повинні знаходитися в ініціативній (суб'єктивній) позиції, а викладач - займати позицію партнера-помічника в розширенні і застосуванні безпосередньо переважаючого досвіду

Провідною формою вивчення українознавчих дисциплін є лекція. Щоб вона спонукала до активної пізнавальної діяльності студентів, слід домагатися її високої доказовості. Педагогічний досвід засвідчує, що висока доказовість лекції забезпечується різноманітними способами і прийомами висвітлення теми. Вчені-педагоги їх умовно ділять на дві групи. До першої групи відносять способи і прийоми, пов'язані з окресленням змісту і його композиційною побудовою. Стосовно українознавчих дисциплін сюди зараховується добір проблемного матеріалу відображення в ньому закономірностей і тенденцій суспільного процесу в Україні, сучасних досягнень українознавчих наук, визначення методу подачі матеріалу, виділення дискусійних моментів, формування висновків з окремих питань і теми В'Ціюому рекомендацій студентам для самостійної роботи, пошук відповідей на порушені в лекції питання.

Зміст лекції зможе викликати допитливість і активність студентів лише тоді, коли вона стимулюватиме до цього. Такими стимулами, на нашу думку, є глибоке розкриття причинно-наслідкових зв'язків історичного процесу в Україні, проникнення в суть явищ і подій, що відбувалися в українських землях, новизна повідомлень, яскравість фактів та прикладів з життя українського народу, оригінальність висновків, несподіваний підхід до усталених уявлень тощо.

Враховуючи те, що, наприклад, студенти-першокурсники вже знайомі, зокрема, з історією України, особливе значення має новизна навчання. І сьогодні актуальна думка К.Д.Ушинського, який писав, що предмет, який вивчається, має бути для нас новиною, але новиною цікавою, тобто такою, яка або доповнювала б. або підтверджувала, або спростовувала чи розбивала те, що вже є в нашій душі, тобто одним словом, таку новину яка що-небудь змінювала б у слідах, які в нас уже вкорінилися.[^]

Лекції з українознавчих дисциплін повинні відзначатися як новизною, так і глибиною викладу матеріалу наповненням їх змісту цікавими деталями, прикладами з життя українського народу взятими з різноманітних історичних джерел і реалій сьогодення, що спонукатиме студентів до роздумів, їхньої активної розумової роботи.

До другої групи способів і прийомів висвітлення теми відносять: установку на творче сприйняття й осмислення студентами матеріалу; застосування проблемного методу через створення під час лекції проблемних ситуацій; активізація розумової діяльності студентів, залучення їх до ходу міркувань викладача; використання наочності і технічних засобів навчання тощо.

Установка на творче сприйняття та осмислення студентами курсів українознавчих дисциплін здійснюється уже при читанні їм вступних лекцій, а при доцільності - і на інших лекціях. Для створення проблемних ситуацій вказуються суперечності, що існують чи існують у суспільстві, вирішення яких вимагало і вимагає не однозначних підходів, використовуються різні концепції, точки зору підходи вчених щодо конкретних питань Українознавчих дисциплін (наприклад, походження слов'ян, український етнос, формування Київської держави, спадкоємці Київської Русі, оцінка діяльності українських державних і політичних діячів тощо) спонукають студентів до порівнянь нових положень, фактів з тими, що вони вивчали раніше. Водночас використовуємо наявну наочність, технічні засоби навчання, цикл фільмів-нарисів "Невідома Україна", доручаємо окремим студентам самим виготовляти деяку наочність.

Досвід переконує, що вмале поєднання різноманітних способів і прийомів при підготовці і читанні лекцій з українознавчих дисциплін спонукає студентів до активізації пізнавальної діяльності, творчого мислення, мобілізує їх на пошук істини, краще усвідомлення величі багатовікової історії і культури українського народу

Важливою формою навчально-виховного процесу при викладанні українознавчих дисциплін є семінарські заняття. Активізації пізнавальної діяльності студентів сприяє проведення семінарського заняття у формі дискусій з обговоренням рефератів з вузьких аспектів питань. На це вказали самі студенти під час соціологічного опитування, проведеного у червні 1998 р. На питання: "Які, на вашу думку, семінарські заняття дали найбільшу користь, тобто спонукали мислити, творчо здобувати знання?" - 156 із 181 опитуваного студента енергетичного факультету (86,2%) відзначили заняття, проведені у формі дискусій.

Серед різноманітних тверджень щодо поняття "навчальна дискусія" ми поділяємо думку М.В.Кларіна, який вважає, що головними рисами навчальної дискусії є цілеспрямований і упорядкований обмін ідеями і міркуваннями в групі для пошуку істин, причому всі учасники - кожний по-своєму - беруть участь в організації цього обміну. ^

Використання дискусій на семінарських заняттях дає позитивний результат тільки при добре продуманій їх організації і постійному намаганню її вдосконалювати. Для проведення дискусій група ділиться на три підгрупи по ам-десять осіб у кожній. Комплектування підгруп відбувається деі^ократично: самі студенти діляться на підгрупи, але таким чином, щоб вони за заняттями студентів, їхнім загальним розвитком були рівноцінними. Студенти визначають старост підгруп, які виступають організаторами-

Дискусія організовується так. Усі студенти готуються до семінарського заняття з усіх питань теми. Після вступного слова викладача представники підгруп жеребкуванням визначають конкретно, на яке питання відповідає кожна із підгруп, яка підгрупа задає питання, а яка аналізує висвітлення питання. Одна підгрупа прагне всебічно висвітлити питання, інша - з метою в'яснення глибини осмислення матеріалу уточнення положень, ставить питання. А третя підгрупа аналізує розкриття питання першою підгрупою, вказуючи як на позитивні моменти, так і на упущення при відповідях, висловлює свої думки щодо положень, висновків, які викликають сумнів чи вимагають глибшого розкриття. Так по чергово розглядаються всі питання семінарського заняття.

Варто наголосити, що взаємодія в дискусії здійснюється на основі цілеспрямованої самоорганізації студентів, тобто вони звертаються один до одного і до викладача з метою поглибленого і різнобічного обговорення ідей, точок зору проблем з питань, що розглядаються на семінарі. Особлива роль у дискусії викладача. Його позиція повинна бути діалогічна. Залежно від ситуації, що складається в ході дискусії, викладач покликаний постійно стимулювати, збуджувати студентів до обміну своїми думками, точками зору задавати тон обговоренню, дбати, щоб усі студенти брали участь у дискусії і дотримувалися певних правил.

Практика свідчить, що дискусія стає результативною, проходить цікаво і жваво при дотриманні наступних умов. По-перше, коли студенти добре підготуються до занять і мають достатню інформаційну базу для дискусії. По-друге, коли відбувається зацікавлений обмін інформацією, яку мають усі студенти. По-третє, коли на занятті заохочується наявність різних, навіть і несподі-

ваних думок та пропозицій з питання, що обговорюється. По-четверте, коли надається можливість аналізувати, критикувати і навіть відкидати будь-яке із висловлених міркувань. По-п'яте коли студентів спонукають до пошуку групової згоди, пошуку загальної думки. При цьому викладач дбає, щоб висновки студентів були обгрунтованими.

Цінність дискусії в тому що вона стимулює ініціативність студентів, самостійний пошук даних, підвищує сприйняття нових точок зору з питань, що обговорюються, спонукає студентів шукати різні способи висловлення своїх думок, сприяє розвитку критичного мислення, формуванню комунікативної і дискусійної культури, глибшому осмисленню причинно-наслідкових зв'язків історичного процесу застосуванню одержаних знань на практиці, в житті.

Важливим засобом активізації пізнавальної діяльності студентів є підготовка і захист рефератів з конкретних питань українознавчих дисциплін. Кафедра українознавства Українського державного університету харчових технологій на допомогу студентам розробила і видала методичні рекомендації до підготовки рефератів з історії України для студентів усіх спеціальностей усіх форм навчання. Велику допомогу студентам надають і рекомендації, видруковані в багатотиражній університетській газеті "Промінь". Складена також і тематика рефератів з історії України, історії української державності, української та зарубіжної культури до кожного семінарського заняття.

Студентам рекомендують завчасно обрати теми рефератів і наголошують, що їх написання - це справа творча і вимагає опрацювання великої кількості джерел, на основі аналізу яких слід висвітлити основні концепції, ідеї, аргументи і висновки різних авторів та ставлення до них студента. Підкреслюємо, що найбільшу цінність реферату становить самостійність мислення та його творчий характер.

Аби активізувати захист рефератів, їх попередньо рецензують самі студенти, які виступають при їх обговоренні та ставлять питання до студентів, що захищають реферати. Особливо результативне таке обговорення рефератів на п'ятому курсі, коли студенти складають залік із спецкурсу "Історія української державності". Студенти-п'ятикурсники мають уже певний рівень знань з багатьох соціально-гуманітарних дисциплін і вільніше почувують себе під час дискусії. Із студентами-першокурсниками справа складніша. Проте і через два-три місяці навчання обговорення рефератів проходить жваво, зацікавлено, при високій активності студентів з аргументацією своїх думок та висновків.

Активізації творчого мислення студентів сприяє і метод домашніх завдань на задану тему. Ми практикуємо його в кінці навчального року після завершення вивчення курсів історії України, української та зарубіжної культури. Студенти мають виконати домашнє завдання на тему: "Український інтелігент виробничої сфери: бачення студента". Перед студентами ставлять завдання визначити основні риси, які, на їхню думку характеризують сучасного українського інтелігента, зайнятого у виробничій сфері. На основі творчого осмислення світової історії та історії України, світової культури і культури українського народу вони письмово висловлюють своє бачення майбутнього українського інтелігента виробничої сфери.

Своїми міркуваннями з даної теми студенти обмінюються на диспуті, що проводиться щорічно на останньому занятті. Саме під час обміну думками студенти вичленяють основні риси майбутнього інтелігента виробничої сфери. Узагальнити їх і опублікувати в багатотиражній університетській газеті "Промінь" доручається найпідготовленішим з них. Найбільш загальні висновки студентів-першокурсників енергетичного факультету, що знайшли висвітлення в багатотиражці, зводяться, наприклад, до наступного. Український інтелігент виробничої сфери, на їхню думку повинен бути людиною всебічно розвинутою, знати світову культуру і культуру свого народу рідну мову, обов'язково одну а ще краще-декілька іноземних мов, бути справжнім спеціалістом у своїй галузі. Така людина з гордістю може представляти при нагоді свою державу свій народ на міжнародній арені і бути справжнім громадянином своєї країни.

Український інтелігент повинен бути вихованим і культурним, знати й повсякденно застосовувати правила хорошого тону та гідної поведінки. З цих елементарних вимог впливає і взаємодопомога людини до людини, повага до інтересів партнера, співробітника у виробництві. Спеціалісту виробничої сфери потрібні також такі риси як організованість, працелюбність, працездатність, пунктуальність, елементарні основи комунікабельності, адже доведеться спілкуватися зі співробітниками.

Кожен інтелігент виробничої сфери повинен мати організаторські навички, шанувати та поважати своїх підлеглих і керівників, мати особисту гордість і власну думку бути відданим своїй Батьківщині та працювати на її благо. Водночас він повинен добре знатися не лише у своїй професійній сфері, а й у багатьох інших галузях науки, освіти, економіки, менеджменту вільно і невимушено відчувати себе в будь-якій складній ситуації.[^]

Отже, виконання студентами домашніх завдань на задану тему з наступним їх обговоренням на семінарських заняттях чи

дискусіях, як свідчить досвід, є одним з важливих способів розвитку творчого мислення студентів.

Для розвитку творчого мислення використовуються й інші методи. Тут найбільш підготовлені студенти, які за результатами рубіжного контролю претендують на оцінку "відмінно", залучаються до аналізу відповідей студентів. А робиться це так. Уже під час вступної лекції, на семінарському занятті з організації самостійної роботи студентів, при підведенні підсумків рубіжного контролю знань студентів (він проводиться двічі в семестр) викладач наголошує, що студенти, які з рубіжного контролю матимуть оцінку "відмінно" і братимуть участь в історичній олімпіаді студентської науковій конференції можуть претендувати на високу кінцеву оцінку, проте вона виставляється під час іспиту після того, як студенти-претенденти на високу оцінку прослухають і проаналізують відповідь інших студентів, що відповідають на питання екзаменаційних білетів.

На передекзаменаційній консультації викладач на основі результатів рубіжного контролю, участі студентів у науковій роботі олімпіадах з історії України й української культури визначає хто із студентів претендує на оцінку "відмінно".

Під час екзамену разом з викладачем студент-претендент на оцінку "відмінно" прослуховує відповідь студента-одногрупника що відповідає на питання екзаменаційного білету й аналізує її. Викладач слідкує за обміном думок обох студентів. Таким чином, відбувається спілкування між викладачем і студентами, між самими студентами, студентами і викладачем (студенти можуть поставити питання і викладачеві). Між студентами часто виникають і дискусії, які викладач спрямовує в толерантне русло.

Застосування даної форми активізації пізнавальної діяльності студентів, як свідчить практика, має позитивні наслідки. У студентів зростає стимул до підготовки кожного семінарського заняття та участі в конференціях і олімпіадах, щоб мати високу кінцеву оцінку а також і в підготовці до іспиту бо студенти розуміють, що зробити кваліфікований аналіз відповідей своїх одногрупників можна лише добре оволодівши курсами історії України й української культури. Під час екзамену продовжуються творчі пошуки осмислення програмного матеріалу і студенти водночас взаємно збагачуються знаннями.

Отже, в сучасній педагогічній практиці, орієнтованій на інноваційні зміни, існують різноманітні форми і методи навчально-виховного процесу, постійне вдосконалення і творче використання яких стосовно українознавчих дисциплін сприяє активізації пізнавальної діяльності студентів, осмісленому засвоєнню ними багатомістової історії і культури українського народу

Література:

1. Международные нормативные акты ЮНЕСКО: Конвенции и соглашения, протоколы, рекомендации, декларации/Комиссия РФ по делам ЮНЕСКО (Сост. И.Д.Никулин).- М.: Логос, 1993.- С. 173-176.
2. Кларин М.В. Инновации в мировой педагогике: Обучение на основе исследования, игр, дискуссий (Анализ зарубежного опыта).- Рига: НПЦ "Эксперимент". 1995.- С. 4.
3. Ушинський К.Д. Твори у 6-ти томах. Т. 4.- К.: Рад. школа, 1952.- С. 220.
4. Кларин М.В. Инновации в мировой педагогике: Обучение на основе исследования, игр, дискуссий (Анализ зарубежного опыта).- Рига: НПЦ "Эксперимент", 1995.-С.126-127.
5. Методичні рекомендації до підготовки реферату з Історії України для студентів усіх спеціальностей усіх форм навчання (Укл. П.А.Рудик. З.І.Заграй.- К.: УДУХТ, 1995.- С. 28.
6. Рудик П.А. Як писати реферат з історії України, української і світової культури // "Промінь" (Газета Українського державного університету харчових технологій).-1995.- 6 жовтня.
7. Там само.